

Ulu'l-Emir mi Erbâb-ı Hal ü Akd' mi?

Cüneyt Eren

Doç. Dr.

Özet

İlahiyat sahasındaki tartışmalarda kavram karmaşasına dahil edebileceğimiz kavramlardan biri de ulul-emr' dir. Bu kavramın bazen ideolojik yaklaşımlarla değerlendirildiği görülmekte, kavrama ayette kastedilmeyen veya ikincil belki de üçüncül zorlama manaların yüklendiği anlaşılmaktadır. Tefsir kitapları incelendiğinde ise bu kavramın 'liderlik ve siyasi otorite' yorumu dışında 'bilgi sahibi ulema', 'dinde fakih olan kimseler' 'işlerde başvurulacak kimse' gibi yorumlarıyla karşılaşılmaktadır. Bu çalışmada 'ulu'l-emr' kavramı "erbab-ı hall ü akd" çerçevesinde ele alınmakta, müfessirlerin bu konudaki yorumlarına yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Ulu'l-emr, erbab-ı hall ü akd', itaat, Kuran, sünnet, şahs-ı manevi

Abstract

One of the concepts which can be included to the confusion of concepts in the field of theology is the executive. Sometimes, this concept is approached with ideological attitudes and this concept is given a

meaning which is not intended by the Holy Script or it is understood that the concept is given secondary or perhaps tertiary meanings.

This concept is also commented, additional to “leadership and political authority” meaning, as “intellectual religious scholars”, “persons who have deep knowledge of religion”, and “a person who can be consulted”. In this paper, the concept of “the executive” is argued in the context of “authorized persons” and interpretations of this concept in commentaries of Muslim scholars are evaluated.

Key words: the executives, authorized persons, obedience, Holy Quran, Sunnah, incorporeal-body.

Giriş: (Kavramsal Çerçeve)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُوْبِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾
Nisa 59. ‘Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Resulüne ve sizden olan ulü’-lemre de itaat edin. Eğer Allah’a ve âhirete iman ediyorsanız, hakkında ihtilâfa düştüğünüz meseleyi Allah’a ve Resulüne arz ediniz. Böyle yapmanız hem daha hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir..” mealindeki ayetin medlülünü devlet başkanına mutlak itaat şeklinde anlamaktadır.

Oysa bu ayetin tefsiri ile ilgili sahabe döneminden günümüze kadar yapılan yorumlarda yaygın anlayışın çok daha ötesinde daha gerçekçi yorumlara rastlanılmaktadır.

‘Ulu’l-emr’ lafzı semantik açıdan ‘ulû’ ve ‘emr’ kelimelerinden oluşan ve çoğul anlamı veren izafet tamlamasıdır. ‘Ulû’ kelime olarak ‘âl’ kelimesinden ‘ehil, uzman, liyâkat’ anlamlarına gelir. Dikkat çeken bir diğer husus da ayette (أمرأء) umera değıil de ‘ulû’ lafzının özellikle zikredilmiş olduğudur. Kur’ân-ı Kerîm vermek istediğı mesajı seçmiş olduğü kelimelerle vurgulamaktadır. Seçilmiş olan her kelimenin bir anlamı olduğü gibi bu kelimenin morfolojik yapısının dahi verilmek istenen mesaja katkısı söz konusudur. Dolayısıyla bu kalıp ‘emir vermeye sahip olmak ve işlerde başvurulacak kimse olmak’ mânâsını da içine alır.¹

‘Emr’ ise Türkçe’de kullanıldığı anlamda ‘emir ve buyruk’ ve tamlama karşılığı olarak sadece ‘emretme yetkisine sahip olan’ anlamında değildir. Arapça (e-m-r) fiil kökünden genel olarak ‘şe’n, iş, husus, durum, hal, keyfiyet’ anlamlarına gelir.² Kur’ân’da bu kelime; din,³ söz,⁴ mutlak manada iş,⁵

1. Bkz. Yazır Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur’an Dili, Azim Neşriyat, İstanbul, 1992,II, 1374.
2. Şemsuddin Sami, Kâmûs-i Türki, Tercüman Yay, İstanbul, 1985, I, 329.
3. Tevbe, 48.
4. Tâhâ, 62.
5. Şûrâ, 53.

azab,⁶ günah,⁷ İsa (a.s),⁸ hüküm,⁹ kıyamet¹⁰ ve vahiy¹¹ gibi anlamlarda da kullanılmıştır.

Ulu'l-emr kavramı klasik tefsir kitaplarında genel olarak umera, ulema ve seriye komutanı olarak tanımlanırken, çağdaş kaynaklarda ise bu kavram biraz daha geniş tutularak; din bilgini,¹² mütefekkiri, kanaat önderi, manevi şahsiyet anlamında müşşid,¹³ siyasi liderler, yargıçlar, aşiret liderleri, şeklin-de yorumlanmıştır. Şia da ehl-i beytten masum imamlara atfeder.¹⁴

Erbab-ı hal ü akd'

Ulu'l-emrin âlimler olduğu yolundaki görüş birçok sahabe ve tabiinden nakledilir. Örneğin Hibru'l-Ümme ve Tercümanı'l-Kur'an olan Abdullah İbn Abbas (r.a) bu kelimeyi 'bilgi sahipleri'¹⁵ tabiinden Mücâhid (ö. 104) 'dinde fakih olan kimseler'¹⁶ şeklinde yorumlar. Müfessirlerin birçoğu da bu görüşü tercih etmişlerdir.¹⁷ Bu anlam çerçevesinde umeranın dahi âlimleri dinlemesi ve onlara itaat etmelerinin gerektiği zikredilmiştir.¹⁸ Örneğin Mevdûdi bu hususta, 'Müslümanların herhangi bir işinin başında olan herkesi kapsar, der. Din âlimleri, düşünürler, politik liderler, yöneticiler, mahkemelerdeki kadılar, kabile başkanları ve buna benzer kimseler' diye ilave eder.¹⁹

Fahreddin er-Râzi bu gerçeği inceleyerek Allah ve Hz. Muhammed'den sonra toplumsal bir kural halinde kendilerine kesin olarak itaat etmek vacib kılınan emir sahiplerinden maksat, 'erbab-ı hal ü akd' (işleri görüp sonuca bağlayan kimseler) denilen ve ittifakları bütün ümmeti temsil ederek Kur'an ve Sünnet'ten sonra başlı başına bir şer'i delil meydana getiren icma ehli olması lazım geldiğini, Allah ve Peygambere itaat etmekten sonra en mutlak itaatın ancak bu olabileceğini ve amirlere, hâkimlere ve âlimlere itaatın de bunlardan biriyle ilgili olduğunu söylemiştir.²⁰

6. Hüd, 44.

7. Talâk, 9.

8. Meryem, 35.

9. Enfâl, 44; Yûnus, 3; Tevbe, 24.

10. Nahl, 1.

11. Secde, 5. Geniş bilgi için bkz. Soyalan Mehmet Yaşar, Elmalılı Tefsirinde Kur'ani Terimler ve Deyimler, Ağaç Yayınları, s. 111.

12. Ebu Bakr Muhammed İbn Abdillâh İbn al-'Arabi, Ahkâm al-Qur'an, (Tahk. Ali Muhammad al-Badjawi) II, bsk. el-Kâhire, al-Babi al-Halabi, 1967, I, 24.

13. el-Kuşeyri, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim, Letâifu'l-İşârât, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, I, 341.

14. Tabersi Ebû Ali el-Fadl b. Hasen, Mecmau'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an, Beyrut 1997, I, 10.

15. İbn Ebi Hâtim Ebû Muhammed Abdullâh, Tefsiru'lbn Ebi Hâtim, Mektebetu Nizâr Mustafâ el-Bâz, el-Memleketu'l-Arabiyyetu's-Saudiyye, 1419, III, 989.

16. Mücâhid Ebû'l-Huccac b. Cebr, Tefsiru'l-Mücâhid, Dâru'l-Fikr, Mısır, 1410, I, 285.

17. es-San'âni Ebubekr Abdurrezzak, Tefsiru'l-Abdirrezzak, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419, I, 464; Taberi Muhammed b. Cerir, Câmiu'l-Beyân, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1420, VII, 492, 500.

18. er-Râzi Ebû Abdillâh Muhammed, Mefâtihu'l-Gayb, Dâru'lhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, 1420, II, 400.

19. Mevdûdi Ebû'l-Âlâ, a.g.e., I, 371.

20. er-Râzi Ebû Abdillâh Muhammed, Mefâtihu'l-Gayb, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1981, X, 114.

Ulu'l-emr kavramı klasik tefsir kitaplarında genel olarak umera, ulema ve seriye komutanı olarak tanımlanırken, çağdaş kaynaklarda ise bu kavram biraz daha geniş tutularak; din bilgini, mütefekkiri, kanaat önderi, manevi şahsiyet anlamında müşşid, siyasi lideri, yargıçları, aşiret liderleri, şeklinde yorumlanmıştır.

Ulu'l-emr sadece, siyasi otorite değil, aynı zamanda bilginler ve fakihlerdir. Ulu'l-emr ifadesinin çoğul oluşu da bu kanaati desteklemektedir. Çünkü çoğul gelen bu ifadenin medlûlünü genişletmek, sivil ama kamuoyu üzerinde etkili olan, halkı yönlendirebilen ve siyasal tercihleri de dâhil pek çok tercihlerini etkileyebilen her bireyi bu ifadenin kapsamı altına almak mümkündür.'

Çoğul anlamı veren bir tabir olması hasebiyle ulu'l-emrin birden fazla kişi olması, hatta bir şahs-ı manevi olabirliğine işaret de söz konusudur.

Mahmud el-Hicâzi bu hususta: 'Yani memlekette yasama yetkisine sahip olan şûra/kuruldur, yorumunu yapar. Bu kurul hâkimlerden, yöneticilerden, âlimlerden, liderlerden, milletvekili ve senatörlerden oluşur. Bu kurulun ittifakla aldığı kararlara usûl ilminde icmâ' denir. Bu kurul bir konuda anlaşmazlığa düşerse, bu konunun benzeri olan, Kur'an ve Sünnette hükmü belirtilen konulara müracaat edin. (Kıyas yoluna gidin.) Bunu anlayacak olanlar da; Allah ve Resulüne ihlâsla bağlanan, ilmiyle amel eden yetkili âlimlerdir.'²¹ Zaten başka bir ayette Cenabı Hak: وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ

"Onlara güvenlik veya korkuya dair bir haber geldiğinde doğru olup olmadığını araştırmadan ve yaymakta mahzur bulunup bulunmadığını danışmadan hemen onu yayarlar. Hâlbuki onlar bu haberi peygambere ve aralarındaki yetkili zatlara arz etselerdi elbette işin içyüzünü araştırıp istinbat edenler, onun mahiyetini, haberin neye delâlet ettiğini bilirlerdi."²² buyururken emir sahiplerinin ahkâmı anlayacak ve ondan istinbat çıkarabilecek ölçüde ilim sahibi olmasına işaret edilmektedir.

'Şu halde ulu'l-emr sadece, siyasi otorite değil, aynı zamanda bilginler ve fakihlerdir. Ulu'l-emr ifadesinin çoğul oluşu da bu kanaati desteklemektedir. Çünkü çoğul gelen bu ifadenin medlûlünü genişletmek, sivil ama kamuoyu üzerinde etkili olan, halkı yönlendirebilen ve siyasal tercihleri de dâhil pek çok tercihlerini etkileyebilen her bireyi bu ifadenin kapsamı altına almak mümkündür.'²³

Ulu'l-Emrin Yetkileri ve Onlara İtaatin Sınırı

Ulu'l-emre itaat, devletin bekâsı ve Müslümanların selameti adına elzem bir o kadar da dini bir vecibedir. Zira düşmana karşı dik ve güçlü durabilmek, birlik ve beraberlikle mümkündür. Bunun için Kur'an-ı Kerim, (واعصموا بجل الله جميعاً ولا تفرقوا) *Allah'ın ipine sınıksız sarılın, ayrılığa düşmeyin*' buyurmaktadır.²⁴

Ulu'l-emr kavramının farzı muhal 'sultan, siyasi otorite' kabul edilmesi durumunda dahi İslam fihkî ona yapılacak itaati bazı şartlarla sınırlandırmaktadır. Bu itaat, teba'nın iradesinin selbedildiği, onu köleleştiren mutlak itaat değil, bilakis onun denetim ve gözetimi altında işleyen ve görev taksimatı şeklinde anlam kazanan insani bir mekanizmadır. Bu sistemde âmir

21. el-Hicâzi/MuhammedMahmud, Furkan Tefsiri, (Terc. Mehmet Kalkan) İlim Yayınları, İstanbul, ts., I, 453-455.

22. Nisa 83.

23. Bkz. Baysal Siddık, Ulu'l-Emr Kavramı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YLT, Ankara, 2006, s. 159. Öyleyse, âyetinkasdedtiği 'ulu'l-emr', ehl-i hal ve'l-akd denilen müctehid bilginler topluluğunun ortak kararı, yani icmadır. Böyle bir icma, Kur'an ve Sünnet'ten sonra üçüncü kaynağı oluşturduğundan herkesin kayıtsız şartsız uyması, itaat etmesi gerekir. (Bkz. Özalp Ahmed, Şamil İslam Ansiklopedisi, http://www.sevde.de/islam_Ans/islam_ans.htm)

24. Âli İmran, 103.

(سيد القوم خادمهم) fehvasınca²⁵ teb'asına karşı efendi değil, hizmetkârdır. Teb'a da amirini dünya ve de ahireti hesabına kontrol eder. Zira Efendiler Efen-disi (s.a.s) bir hadislerinde: (إِنَّ مِنْ أَكْثَرِ الْجَاهِدِ كَلِمَةَ حَقِّ عِنْدَ سُلْطَانِ جَابِي) "Cihadın en büyüğü zalim yöneticiye karşı hakkı haykırmaktır", buyurmaktadır.²⁶ Bu hususta Hz. Ömer (r.a), Mısır valisi Amr b. Âs (r.a)'ın oğlunu şikâyet eden Kıptinin hakkını korumak adına: (مَنْ اسْتَعْبَدَ النَّاسَ وَقَدْ وَلِدْتَهُمْ أَحْرَارًا أَمْهَاتُهُمْ) 'Anasından hür olarak doğanları nasıl oluyor da köleleştiriyorsunuz!'²⁷ altın sözü asırlardır serlevha edilmektedir.

Bediüzzaman bu hadis üzerinden yaptığı yorumda şunları söyler: "İslâmiyetin bir kanun-u esasîsi olan, hadis-i şerifte 'Seyyidü'l-kavmi hadî-mühüm' yani 'memuriyet, emirlik ise, reislik değil, millete bir hizmetkârlıktır.' Demokratlık, hürriyet-i vicdan, İslâmiyetin bu kanun-u esasîsine dayanabilir. Çünkü kuvvet kanunda olmazsa şahsa geçer. İstibdat, mutlak keyfi olur."²⁸

Dikkat edilecek olursa Bediüzzaman'ın burada işaret ettiği hususlardan ilki memuriyetin, emirlik ve reislik olmayıp; millete hizmet için var olduğudur. Dolayısıyla "emr" Türkçe'de kullanıldığı üzere emretmek anlamında değil, yukarıda da beyan ettiğimiz üzere Arapça karşılığı olan iş yapma demektir. "Ulu'l-emr" de uhdesine verilen işi yapan anlamına gelir. Bu mealde başka bir yerde de: "Memuriyet ve imarete giren yalnız hamiyet ve hizmet için girmelidir" der.²⁹

Bir diğer husus da demokratlığın, kanunla belirlenen esaslar çerçevesinde kendi uhdesine tevdi edilen vazifeleri yapma ve halka hizmet etmek olduğudur. Yani öncelikle kuvvet kanunda olmalıdır. Ardından halkın seçmiş olduğu vekil halkı temsil ederken onun isteğine muvafık hareket etmelidir. Aksi takdirde istibdat, mutlak keyfilik olur.

Kuvvetin kanunda olması ayette işaret edilen Allah ve rasulüne uymak demektir. Zira kanundan maksat evvele mirde Kur'ân ve sünnettir. Ardından Kur'ân ve sünnete dayalı icma yani şûradır.

Bediüzzaman 31 Mart Hadisesinde isyan eden sekiz tabura hitaben yaptığı konuşmada bu bağlamda şöyle der:

"Ey şanlı asâkir-i muvahhidin. Ve ey bu millet-i mazlumeyi ve mukad-des İslamiyeti iki defa büyük vartadan tahlis eden muhteşem kahramanlar!

...Sizin zabitleriniz, müşfik pederlerinizdir. Kur'an ve hadis ve hikmet ve tecrübe ile sabittir ki, haklı amire itaat farzdır... Ey asâkir-i muvahhidin! Fahr-i Alem'in(asm) fermanını size tebliğ ediyorum ki, Şeriat dairesinde ululemre itaat farzdır."³⁰

25. Bkz. Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, Tenzihu'l-Enbiya, Dâru'l-Fikr, Lübnan, 1411, I, 133; Elbâni bu hadisi zayıf kabul eder. el-Elbâni Nasuriddin, SilsiletuEhâdisi'd-Daife, Dâru'l-Meârif, Riyadh, 1412, IV, 9.

26. Muhammed b. İsâ b. Sevre, Sünenu't-Tirmizi, ŞeriketuMektebeti Mustafa el-Bâbi, Mısır, 1395, IV, 471; et-Taberâni Süleyman b. Ahmed, Mekârimu'l-Ahlak li't-Taberâni, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1409, I, 361.

27. KutubSeyyid, Fi Zilâli'l-Kur'ân, Dâru's-Şurûk, el-Kâhire, 1412, VI, 3969.

28. Nursi Said, Emirdağ Lâhikası, 2011, s. 747.

29. Nursi Said, Münazarat.

30. Nursi Said, Hutbe-i Şamiye, s. 112.

Yani öncelikle kuvvet kanunda olmalıdır. Ardından halkın seçmiş olduğu vekil halkı temsil ederken onun isteğine muvafık hareket etmelidir. Aksi takdirde istibdat, mutlak keyfilik olur. Kuvvetin kanunda olması ayette işaret edilen Allah ve rasulüne uymak demektir. Zira kanundan maksat evvele mirde Kur'ân ve sünnettir. Ardından Kur'ân ve sünnete dayalı icma yani şûradır.

Zulüm yasaktır
ama devletin
âli menfaatleri
hatırına, ya
da hikmet-i
hükümet adına
olursa mubah
olur' diye bir şey
düşünülemez. Bir
yönetici zulmeder
de, ardından
İslam için, Allah
için zulmettiğini
söylerse, bu iki
kere zulüm olur:
Hem mazluma,
hem de İslam'a..

“Bediüzzaman hukuku padişahın bile üstünde görür. Ona göre padişah da olsa zulmeden hayduttur.”³¹ Bu minvalde başka bir yerde şöyle der: “Padişah, Peygamberimizin emrine itaat etse ve yoluna gitse halifedir. Biz de ona itaat edeceğiz. Yoksa Peygambere tâbi olmayıp zulmedenler, padişah da olsalar haydutturlar.”³²

Çalışmamızın ilk bölümünde çerçevesini çizdiğimiz ‘ulu’l-emr’ ister âlim, ister hâkim olsun; adalet, hakkaniyet, emanet, ehliyet ve mes’uliyet gibi İslam’ın çizmiş olduğu sınırları aşarak günah işlediğinde itaat hakkını kaybeder. Zira (لا طاعة لمخلوق في معصية الخالق)kaidesinde ‘Allah’a isyan hususunda hiç bir mahlûkata itaat edilmez’.³³ Ayrıca itaat, onların adalet vasfı ile de kayıtlıdır. Mezheb imâmları da ‘Ulu’l-emre itaatın vacip oluşunu, Allah’a isyân ve günâh olmayan emirleri ile kayıtlarlar.³⁴

el-Hicâzi bu hususta: ‘Emaneti edâ etmeleri, adaleti ayakta tutmaları, Allah’a ve Resulüne itaat etmeleri şartıyla bir konuda görüş birliği etmeleri halinde siz de bu kurula itaat edin’ der.³⁵ ‘Mesela, ‘zulüm yasaktır ama devletin âli menfaatleri hatırına, ya da hikmet-i hükümet adına olursa mubah olur’ diye bir şey düşünülemez. Bir yönetici zulmeder de, ardından İslam için, Allah için zulmettiğini söylerse, bu iki kere zulüm olur: Hem mazluma, hem de İslam’a.’³⁶

Cenab-ı Hak Nisa suresi 59. ayette şöyle buyurmaktadır: { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ } *‘Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Resulüne de itaat edin. Sizden olan ulu’l-emre de. Eğer Allah’a ve âhirete iman ediyorsanız, hakkında ihtilâfa düştüğünüz meseleyi Allah’a ve Resulüne arz ediniz. Böyle yapmanız hem dâba hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir.’*³⁷

Elmalılı konuyla ilgili: ‘Dikkat etmek gerekir ki Allah ve Resulü hakkında ‘İtaat ediniz’ diye mutlak itaat açıkça söylendiği halde, emir sahipleri (idareciler) hakkında ‘Ulu’l emre itaat ediniz’ buyrulmayıp bunlara itaat etmek Peygambere itaata atfedilmiş ve yalnız Peygambere itaat etmeye tabi olarak emredilmiş ve bu şekilde tabi olma altında itaat etmenin hem aynı kuvvetle kayıtsız olarak gerektiği gösterilmiş, hem de isyan edilen şeyler de bu hükmün dışında bırakılmıştır.’ der. Bu durum mer’î hukukta da söz konusu bir kural olarak câridir. ‘Âmirin her emri, memuru sorumluluktan kurtarmaya yetmez. Diyelim ki, bir memur amirinin emri ile rüşvet alsa veya hırsızlık yapsa sorumluluktan kurtulamaz. Bu mefhum, ‘amirin ka-

31. Bu son alıntı hakkında daha geniş bilgi için Bkz. Eski Said Işığında İstibdat Köprü Dergisi, 2007.

32. Divan-ı Harb-i Örfî, İki Mekteb-i Musibetin Şahadetnamesi, s.122

33. el-Mâliki Huseyin b. Gannâm, el-Akdu’s-Semin fi Şerhi Ehâdisi’r-Rasûl, Mektebetu’l-Melik Fahdu’l-Vataniyye, 1423, I, 138.

34. ez-Zuheylî Muhammed Mustafa, el-Kavâidu’l-Fikhiyye, Dâru’l-Fikr, Dımaşk, 1427, I, 494; eş-Şirâzi Ebû İshak İbrahim, el-Mühezzeb fi Fikhi’-Şâfiî, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, III, 178; el-Karâfi Ebû’l-Abbas Ahmed, el-Furûkmaa Havamişihî, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1418, I, 260.

35. el-Hicâzi Muhammed Mahmud, Furkan Tefsiri, I, 453-455.

36. İslamoğlu Mustafa, http://www.mustafaislamoglu.com/yazar_698_8_ulu-l-emr-e-itaat-mi-o-da-kim-.html

37. Nisa 59.

nuna aykırı olan emri memuru sorumluluktan kurtarmaz', diye de ifade olunur.³⁸ Zira (أما الطاعة في المعروف) fehvasınca itaat maruf işlerdedir.³⁹

Ayette geçen {مِنْكُمْ} 'sizden' lafzi da sizin gibi 'Allah ve rasûlüne itaat eden mümin vasıflarına sahip kimseler' olması vurgusuna dikkat çekmektedir. Zira Resûlullah'ın Allah hesabına hükmedip, karar vermesi neticesinde ve itaat istemesi gibi, 'Ulu'l-emr' dediğimiz kimseler de öncelikle, Allah'ın emirleri çerçevesinde ve Resûlullah'ın rehberliğinde, O'na itaat etmek durumundadır. Ulu'l-emre liyakatlık Allah ve rasulüne itaatten geçer. Bu yolun önderliğini yapmış Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali dahi ulu'l-emirlik vasıflarını Allah rasulüne itaatle kazanmışlardır. Bir kimse ömrünü ümmete adanmış dahi olsa Allah Resûlü'ne muhalefet ediyor ise o ölçüde kendisine itaat ve inkıyat edilme hakkını kaybeder. Yaptığı bütün hizmetler de ahirette yüzüne vurulur. Dolayısıyla ayetin satır arasında öne çıkan en önemli hükmü emir olmanın mutlak itaati gerektirmemesidir. Kur'an'ın resmettiği emirlik Allah rasulüne itaatle mümkün olup, Allah ve rasulüne itaat edilmediği durumda o da itaat edilmeyi hak etmez.

Ayette {فَإِنْ تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ} (وَأُولَى الْأُمُورِ مِنْكُمْ) 'Hakkında ihtilâfa düştüğünüz meseleyi Allah'a ve Resulüne arz ediniz' sözü ulu'l-emre itaatteki ölçüye telmihte bulunarak son sözün Kitap ve Sünnete ait olması gereğini vurgulamaktadır.

Elmalılı müminlerin ihtilafa düşmeleri halinde çözüm merciinin Kitap ve Sünnet olması gerektiği hususunda şöyle der: 'Gerek genel bir şekilde birbirinizle ve gerek yetkililer ile sizin aranızda ve gerekse yetkili olanlar arasında herhangi bir şey hakkında tartışsanız onu Allah'a ve Resulüne götürünüz. Yani yalnız kendi arzu ve isteğinizle halletmeye kalkışmayınız. Çarpışmalara düşmeyiniz. Başkalarına da gitmeyiniz de önce Allah'ı, ikinci olarak Hz. Muhammed'i kendinize başvurulacak yer biliniz, bu hükme ve bu mahkemeye müracaat ediniz. Aranızda biricik hakem ve hâkim Allah ve Peygamberini tanıyınız. Değişik hükümlerinizi, fikirlerinizi Allah'ın âyetlerine ve Hz. Muhammed'in açıklamalarına tatbik ederek ve uydurarak birleştiriniz ki, Allah'a müracaat, Allah'ın birliğine inanmada samimiyetle Allah'ın âyetlerini araştırmak ve incelemekle, Resûlüne müracaat da zamanında kendisine ve ondan sonra sünnetine ve halifelerine durumu arz etmekle olur.'⁴⁰ Hucurat suresinde de bu mevzuda { لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ } 'Söz, düşünce ve hareketlerinizle acele edip, Allah ve Resûlünün önüne geçmiş olmayınız.'⁴¹ buyrulmaktadır.⁴²

38. Yazır Muhammed Hamdi, a.g.e., II, 1374-1375.

39. Bkz. ez-Zehabi Ebu Abdillah, el-MuntekâminMinhâci'l-İtidâl, I, 209; İbnTeymiyye Muhammed Takuyiddin, el-İman, el-Mektebu'l-İslâmi, Amman, 1416, I, 53.

40. YazırElmalılı Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, <http://www.kuranikerim.com/telmalili/nisa.htm>

41. Hucurat, 1.

42. Ayet açık olarak Mü'min sıfatı ile mücehhez olmuş bir kimsenin başta inanç olmak üzere yaşantısında da Kur'an ve sünneti rehber edinmesi gerektiği, kişisel görüşü ya da içtihadını Kur'an ve sünnetin önüne geçiremeyeceğini ifade etmektedir. Özellikle Allah ve rasûlü bir konuda hüküm vermiş ise mü'mine düşen içinde hiçbir sıkıntı duymaksızın o hükmü boyun eğmektir. Müsned-i Ahmed, Ebu Davud, Tirmizi ve İbnMace tarafından da şu hadis, sahih isnadlarla rivayet edilmiştir: 'Peygamber (s.a.s), Hz. Muaz b. Cebel'i Yemen'e

'Ulu'l-emr' dediğimiz kimseler de öncelikle, Allah'ın emirleri çerçevesinde ve Resûlullah'ın rehberliğinde, O'na itaat etmek durumundadır. Ulu'l-emre liyakatlık Allah ve rasulüne itaatten geçer. Bu yolun önderliğini yapmış Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali dahi ulu'l-emirlik vasıflarını Allah rasulüne itaatle kazanmışlardır. Bir kimse ömrünü ümmete adanmış dahi olsa Allah Resûlü'ne muhalefet ediyor ise o ölçüde kendisine itaat ve inkıyat edilme hakkını kaybeder.

Bediüzzaman
“Padişah,
Peygamberimizin
emrine itaat etse
ve yoluna gitse
halifedir. Biz de
ona itaat edeceğiz.
Yoksa Peygambere
tâbi olmayıp
zulmedenler,
padişah da olsalar
haydutturlar’ der.

Sonuç:

Kavram karmaşası yaşadığımız bu coğrafyamızda sahalarında otorite kabul edilen bazılarının ulu’l-emr kavramına ideolojik anlam yükleyerek ön kabullerini Kur’ân’a onaylatmaya çalıştıklarına şahit olunmaktadır. Ayette kastedilmeyen veya ikincil belki de üçüncül zorlama bir mana adeta bu kavrama sığdırılmaya çalışılmaktadır. Oysa tefsir kitapları incelendiğinde bu kavramın ‘liderlik ve siyasi otorite’ yorumu dışında ‘bilgi sahibi ulema’, ‘dinde fakih olan kimseler’ ‘işlerde başvurulacak kimse’ gibi yorumlarla karşılaşılmakta, hatta bazı tefsir yorumlarında siyasi otorite anlamına gelen umeranın dahi âlimleri dinlemesi ve onlara itaat etmelerinin gerektiği zikredilmektedir.

Meselenin bir diğer boyutu ise, ‘ulu’l-emr’ kavramının farzı muhal ‘sultan, siyasi otorite’ kabul edilmesi durumunda dahi İslam fıkhı ona yapılacak itaati bazı şartlarla sınırlamaktadır. Bu itaat, teba’nın iradesinin selbedildiği, onu köleleştiren mutlak itaat değil, bilakis onun denetim ve gözetimi altında işleyen ve görev taksimatı şeklinde anlam kazanan insani bir mekanizmadır. Diğer bir tabirle ‘ulu’l-emr’ ister âlim, ister hâkim olsun; adalet, hakkaniyet, emanet, ehliyet ve mes’uliyet gibi İslam’ın çizmiş olduğu sınırları aşarak günah işlediğinde ‘Allah’a isyan hususunda hiç bir mahlûkata itaat edilmez’ kaidesine itaat edilme hakkını kaybeder. Mezheb imâmı bu hususta ‘Ulu’l-emr’in, Allah’a isyân ve günâh olmayan emirlerine uymanın vâcib olduğunu ifade ederler.

Elmalılı da konuyla ilgili olarak, ‘Allah ve Resülü hakkında ‘İtaat ediniz’ diye mutlak itaat açıkça söylendiği halde, emir sahipleri hakkında ‘Ulu’l emre itaat ediniz’ buyrulmayıp bunlara itaat etmek Peygambere itaata atfedilmiş ve yalnız Peygambere itaat etmeye tabi olarak emredilmiş ve bu şekilde tabi olma altında itaat etmenin hem aynı kuvvetle kayıtsız olarak gerektiği gösterilmiş, hem de isyan edilen şeyler de bu hükmün dışında bırakılmıştır.’ der.

Bediüzzaman da bu hakikati *Divan-ı Harb-i Örfî, İki Mekteb-i Musibetin Şahadetnamesi* adlı eserinde çok daha açık ve net ifadelerle şöyle dile getirmektedir:

“Padişah, Peygamberimizin emrine itaat etse ve yoluna gitse halifedir. Biz de ona itaat edeceğiz. Yoksa Peygambere tâbi olmayıp zulmedenler, padişah da olsalar haydutturlar.”

vali olarak gönderirken ona şöyle sormuştur: ‘Ey Muaz! Neye göre hüküm vereceksin?’ Muaz: ‘Allah’ın Kitabı’na göre’ diye cevapladı. Hz. Peygamber (s.a.s) ‘Allah’ın Kitabı’nda herhangi bir konuda hüküm bulamazsan neye müracaat edeceksin?’ diye sordu. Muaz: ‘Allah’ın Rasülü’nün Sünneti’ne müracaat ederim’ dedi. Hz. Peygamber (s.a.s): ‘Onda da bulamazsan?’ diye sordu. Muaz: ‘O zaman ben kendim iktibad ederim,’ dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber onun göğsüne elini koyarak: ‘Peygamber’in temsilcisine Peygamber’in sevdiği yolu benimseten Allah’a hamd olsun,’ diye buyurdu. (Ahmed b. Hanbel, Müsned, Beyrut, 1421, 3, 333; et-Tayâlisi Ebu Dâvud Süleyman, Musned, Mısır, 1419, I, 454)